

NORSK MARITIMT MUSEUM
ARKEOLOGISK RAPPORT NR. 2012:05

RAPPORT

ARKEOLOGISK REGISTRERING
UNDER VANN I SELJORDSVANNET,
SELJORD KOMMUNE –TELEMARK
FYLKE

SAKSNUMMER: 2011251

NORSK MARITIMT MUSEUM
BYGDØYNESVEIEN 37
0286 OSLO

TLF: +47 24 11 41 50

E-POST: fellespost@marmuseum.no
<http://www.marmuseum.no>

ORG. NR. 981 518 284

ISSN: 1892-5863

Kommune: Seljord	Fylke: Telemark
Plansaknummer: 2011251	Navn på sak: Rv 36 Seljordstrondi
Tiltakshaver: Statens Vegvesen	Adresse: Gjerpensgate 10, 3709 Skien
Tidsrom for registrering: 02-03 november 2011	Kartreferanse: N 6608146. Ø 144276
NMM aksjesjonsnummer: 08280002, 08280003	Askeladden ID -nr.: 155117-1
Prosjektleder: Pål Nymoen	Rapport utført: November 2011/januar 2012
Rapport ved: Pål Nymoen	Kvalitetssikret: Navn/dato Hilde Vangstad 31.01.2012

SAMMENDRAG

Rapporten redegjør for en arkeologisk registrering under vann i Seljordsvannet i Telemark. Registreringen ble gjennomført som ledd i en utredning av mulige konsekvenser for kulturminner ved planlagt utbedring av riksveg 36 som går langs vannets nordre bredd.

Det ble funnet to båtvrak. En mindre pram, trolig fra 1900-tallet og en ca fem meter lang klinkbygget båt datert første halvdel av 1600-tallet. Dette er så langt det eldste daterte båtfunnet fra Seljordsvann og det påpekes at kildeverdien må anses som høy. Rammene for registreringen tillot ikke nærmere undersøkelser av båten og det kunne ikke fastslås nærmere hva slags båttype det er eller hvilke bruksområde den har hatt. Rapporten drøfter noen tolkningsmuligheter og problemstillinger knyttet til nærmere undersøkelse av båten.

Det konkluderes med at et av funnene er omfattet av bestemmelsene i kulturminneloven § 14 og at det må settes en sikringssone på 15 meter rundt vraket. En gjennomføring av planlagt utbedring av riksveg 36 vil kreve at det søkes om dispensasjon fra kulturminneloven § 14.

NORSK
MARITIMT MUSEUM

RAPPORT

ARKEOLOGISK REGISTRERING UNDER VANN I
SELJORDSVANNET, SELJORD KOMMUNE –TELEMARK FYLKE
Statens Vegvesen, riksveg 36, Seljordstrondi

NORSK MARITIMT MUSEUM Prosjekt 2011251
27 januar 2012, Pål Nymoen

Innhold

Bakgrunn	:
Metode	:
Registreringer	:
1. Bjørge.....	:
2. Bukti.....	:
3. Stodi.....	:
Tolkning av funnene	:
Konklusjon	:
Kilder	:

Vedlegg I: Kartfesting, av båtvrak ID 155117-1

Vedlegg II: Dybdekart over Seljordsvann

Forsidefoto: Gravrøysa på Digernes (ID 75326) ved Reguleringsplan for Bukti, sett mot Seljord sentrum i vest. Nederst; vraket av en robåt funnet ved Bukti i Seljordsvannet (foto: Pål Nymoen)

Bakgrunn

Norsk Maritimt Museum (NMM) mottok i juni 2011 varsel om oppstart av reguleringsarbeid for tre strekninger av riksveg 36 ved Seljordsvannet til høring vedrørende kulturminner under vann. Saken ble oversend fra Telemark fylkeskommune. Hensikten med Statens Vegvesens planarbeid er å bedre trafikkforhold og sikkerhet langs vegen ved å etablere en gjennomgående vegbredde på 7,5 meter. For å oppnå dette blir det blant annet nødvendig å utrette en del kurver. I høringen var prosjektet oppdelt i tre reguleringsplaner, henholdsvis riksveg 36 ved Stodi, Bukti og Bjørge. Samlet veilengde for disse planene er 3,6 km (fig 1). Hensikten med registreringen NMM utførte var å avklare om tiltakene planen åpner for kan komme i konflikt med kulturminner under vann, dette som ledd i tiltakshavers undersøkelsesplikt etter kulturminneloven § 9.

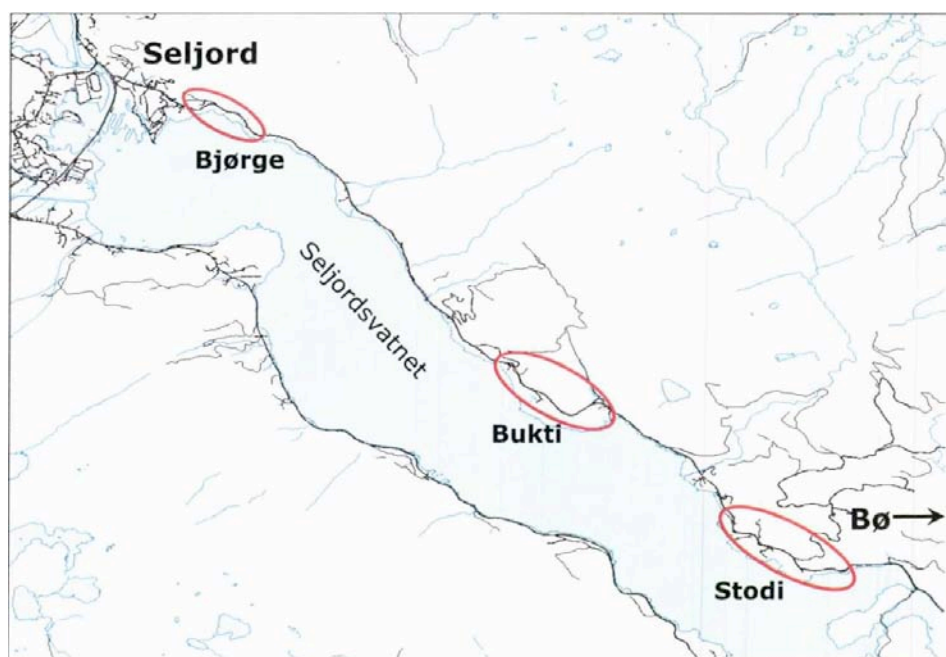

Fig 1 Lokalisering av de tre reguleringsplanene langs Seljordsvannet, rv 36. Kart Statens Vegvesen.

Seljordsvannet er regulert som magasin fra 1944 og 1969. Det er 14,3 km langt og 1,8 km bredt og dekker en flate på 15 kvadratkilometer. Det ligger 116 m.o.h og største dybde er 145 m (Østrem et al 1984: 74). I kulturhistorisk sammenheng har Seljordsvannet vært en svært sentral vannflate anvendt til ferdsel og transport mellom Sundsbarm – Flatdal - Seljord og bygdene ned mot Bø, Nørsjø og Skien. Fra siste del av 1800-tallet gikk det en dampbåt på 13 registertonn i fast trafikk på vannet i perioden april til desember. Dampbåten gikk med varer, tømmerlep og passasjerer og den hadde faste anløp ved Nes, Sanden, Odden, Telnes, Nøsthaug og Ulvenes (Helland 1900, bd. I: 538). Den gamle veien over land gikk tidligere langs vannets sørvestre bredd (fig 2).

Før dampbåtens tid må det regnes som sannsynlig at Seljordsvannet spilte en ikke ubetydelig rolle som ferdselsåre både sommer og vinterstid. Kanskje særlig viktig var muligheten denne vannveien ga for transport av varer langs Seljordsvassdraget ned mot Skien. I bygdene rundt Seljord har det fra gammel tid vært drevet ganske omfattende bergverksdrift og det må antas at produkter herfra var blant godset som ble transportert vannveien på de strekningene dette var mulig. Av de mest kjente gruvene i distriktet kan nevnes Guldnes ved Sundsbarmvannet, der det fra 1500 tallet av ble tatt ut store mengder kobber og noe sølv, samt Bleka gruver i Svartdal, der det ble drevet ut gull fra kvarts og vismuth fra kobberkis (Helland 1900, bd. II: 494).

Metode

Valg av registreringsmetode ble vurdert ut fra tiltakets karakter. Det ble lagt vekt på å sikre tilfredsstillende arkeologisk registrering av randsonen og bunnsedimentene i vannet i de sonene der planlagt økt veibredde kunne medføre fylling ned til og ut i vannet.

Undersøkelsen ble innledet med kartstudier, særlig kartet "Bratsberg amt" fra 1857 (fig 2) og tidligere ØK registreringer i kombinasjon med flyfoto. Det fantes gode bilder i basene <http://kart.kystverket.no> og <http://norgebilder.no/>. Sammen med dybdekart over Seljordsvann (Østrem et al 1984: 75), dannet disse godt grunnlag for planlegging av registreringene i felt.

Feltundersøkelsen ble innledet med at mulige utfyllingssoner ved de tre parsellene ble befart fra båt. På stille vann var det mulig å se bunnen ned til 1,5-2 m dyp, i tillegg ble det brukt vannkikkert. De fleste stedene er bunntopografien relativt bratt, og for å få et inntrykk av dybdekoter, sedimentasjon og eventuelle synlige strukturer på bunnoverflaten ble det brukt sidesøkende sonar og ekkolodd. Registreringsmetoden resulterte i at vi kunne skille ut et område for nærmere arkeologisk registrering ved dykking. Dette området var ved den midtre parsellen, ved Bukti (fig 1).

Anvendt metode ved dykkingen var visuell registrering av bunnoverflaten, i kombinasjon med graving av prøvestikk. Registrerte båtvrak ble delvis gravet frem for hånd, dokumentert med foto, oppmåling og gps posisjonering.

Fig 2 Utsnitt av artilleri kaptein S. C. Gjessing's kart over Bratsberg Amt fra 1857. Det viser datidens bovedvei langs vannet på motsatt side av trasé for dagens rv 36. På nordsiden går en mindre bygdevei mellom gårdene.

Registreringer

Under følger en kort beskrivelse av registreringsarbeidet og en redegjørelse for de funn som ble gjort. Inndelingen er lagt opp etter de tre parsellene av vegplanen, henholdsvis Bjørge, Bukti og Stodi.

1. Bjørge

Ved Bjørge viser reguleringsplanen at det kan bli aktuelt å fylle ut i eller helt ned til vannet i en av buktene (fig 3). Kartlegging av bunnforholdene fra båt med sidesøkende sonar og ekkolodd viste at her er det bratt undervannsterreng med fjell og kløfter.

Fra 4 meters dyp tett inntil land, faller det raskt ned til 30 meter mens det er noe slakere skråning herfra og ned mot 50 meter. På dette dypet flater terrenget ut og består av bløtbunn. Det ble ikke observert lommer med sedimenter eller andre objekter enn løse steinblokker på bunnoverflaten nær land og dykking ble ikke prioritert på dette stedet.

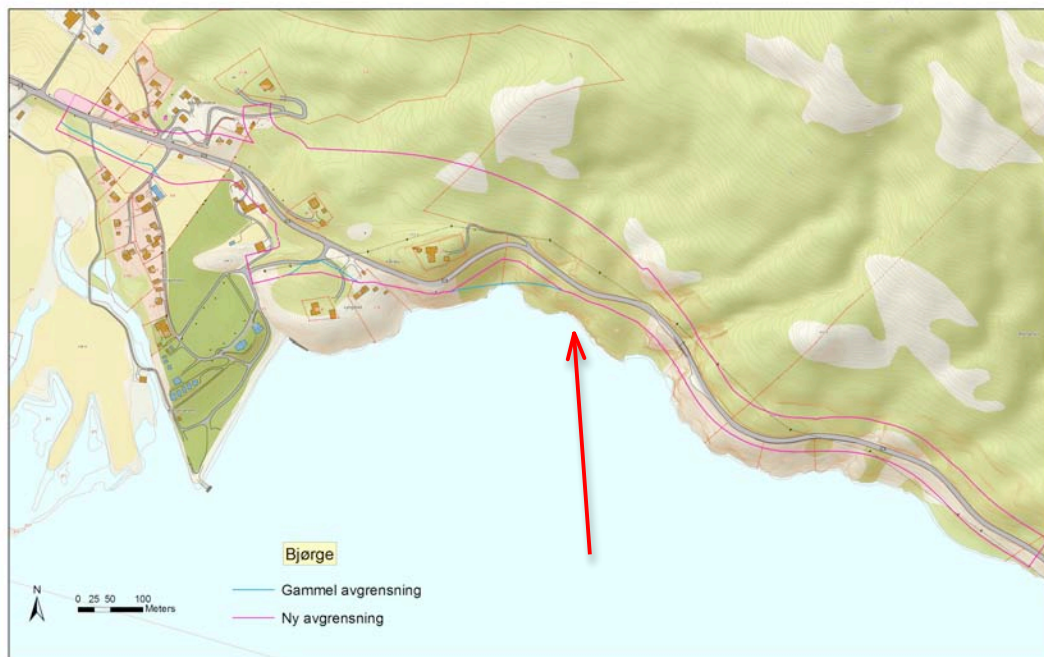

Fig 3 Parsell "Bjørge" i nordvestre ende av Seljordsvannet. Kart Telemark fylkeskommune/Unn Yilmaz.

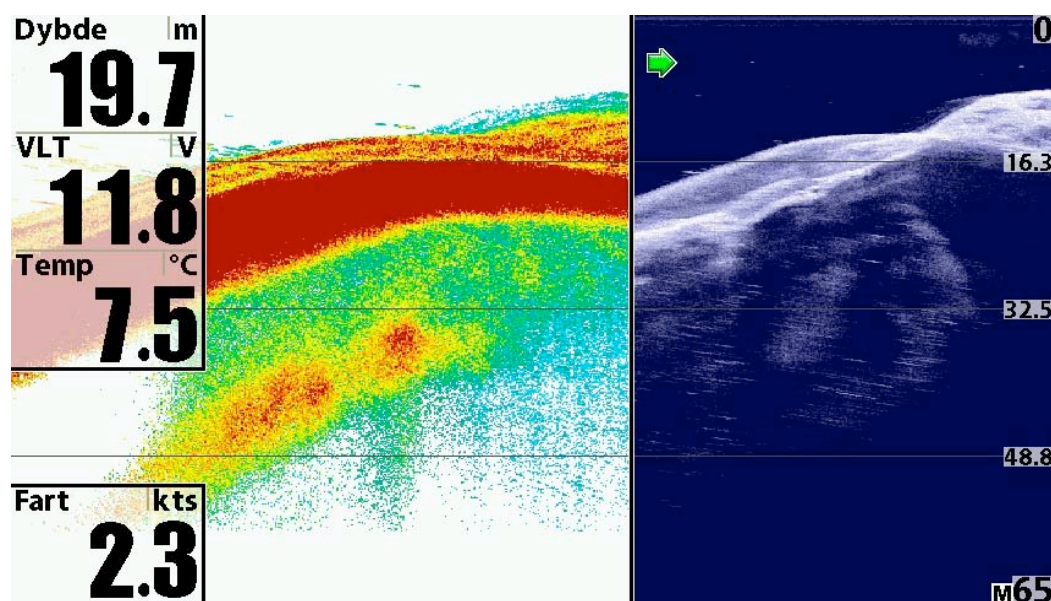

Fig 4 Bunnkartlegging ved Bjørge, linje 90 grader fra land. Terrenget faller raskt ned til 20 meter tett ved land. Ekkolodd til venstre Sidesøkende sonar til høyre.

2. Bukti

Ved Bukti viser reguleringsplanen at det kan bli aktuelt å fylle ut stein i vannet for å oppnå en bredere veiskjæring inn mot en kurve (se pil i fig 5). Landskapet her karakteriseres av en flat slette mellom odden og fjellskråningen der dagens rv 36 går. Stedet er en naturlig havn og har i nyere tid sannsynligvis fungert som båtstø for bruket som har ligget ved Bukti. Litt lenger vest, på en tange nærmest vannet kalt Digernesodden, ligger en gravrøys med antatt datering bronsealder/jernalder (id 75326 og foto rapportens forside). Røysen ligger ikke i sammenheng med kjente spor av gårdsanlegg, trolig skal plasseringen sees i sammenheng med ferdsel på vannet, på samme måte som gravrøysler langs kysten antas å være plassert slik for at de skal sees fra båt.

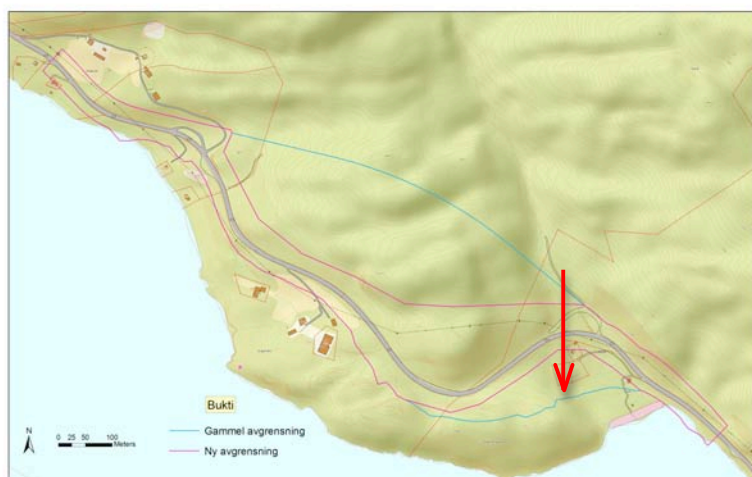

Fig 5 Parsell "Bukti" i midtre del av Seljordsvannet. Kart Telemark fylkeskommune/Unn Yilmaz.

På begynnelsen av 1970 tallet ble det rapportert om funn av flintavslag i vannkanten ved Bukti GBNR 4/1. Flinten lå ifølge opplysninger i kulturminnebasen Askeladden på stranden i nærheten av en bekk som renner ut her (fig 6). Terrenget ovenfor er relativt flatt og i kombinasjon med bekken er dette en sannsynlig lokalisering av en steinalderboplass. Sletten mellom stranden og hyttebebyggelsen ser ut til å være tidligere dyrket mark men er nå en gressvoll, til dels tett bevokst med løvkjerr og en beverhytte.

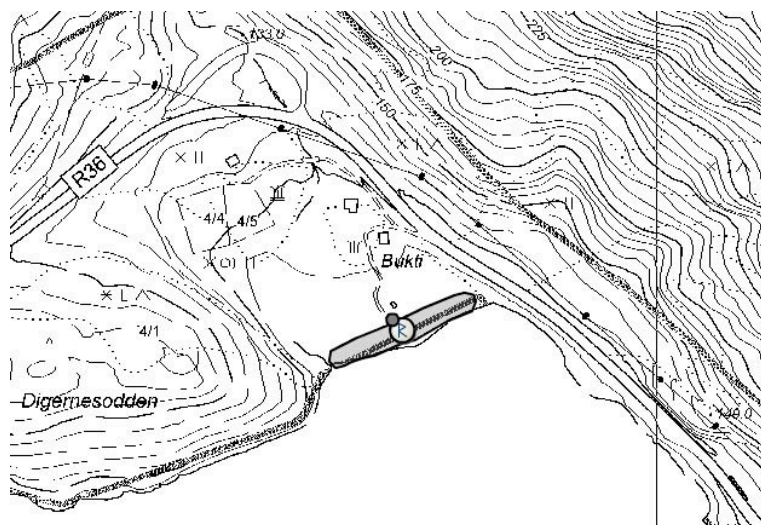

Fig 6 Fra kulturminnebasen Askeladden (ID 11641), utsnitt som viser funnsted i vannkanten ved Bukti. <http://www.kulturminnesok.no>

Med fokus på å ta rede på om spor av en steinalderboplass kunne finnes under vann i nærheten av stranden ved Bukti, ble registreringen her innledet med dykking og graving av prøvestikk.

Helt inntil land på ca 0,5 m dyp var bunnen fast, steinete og tydelig bølgeerodert (fig 7). Under steinlaget som var ca 15 cm tykt var det fin sand som gradvis gikk over i leire. Dypere enn 0,5 m ble bunnen gradvis bløtere med mye organisk materiale. Det ble gravet fem prøvestikk og massene sållet. Det ble ikke funnet avslag eller annet gjenstandsmateriale fra steinalder.

Registreringen ved Bukti fortsatte med innsamling av sidescan data og tolkning av disse. Kartleggingen viste at det er langgrunt ut fra land i det området det er aktuelt å fylle ut stein i vannet fra veiskjæringen. Sonarbildene av bunnoverflaten indikerte at det er varierte bunnforhold med fast steinete bunn nærmest land og større partier med bløtbunn utenfor dette. Det kunne også se ut som om det lå en del trestammer og et av skyggebildene lignet på en mindre båt (fig 7).

Dykkeregistreringen ved Bukti ble gjennomført som svømmedykking, med særlig fokus på posisjonene kartlagt med sidesøkende sonar. Den første av denne anomalien viste seg å være en pram (båt 1) som lå delvis nedsunken i bunnen nær land på 1,7 m dyp. Prammen er klinkbygget, ca 3,9 m lang, har to tofter og rett fram- og akterspeil (fig 9 og 10).

Fig 7 Bunnoverflaten foran stranden ved Bukti

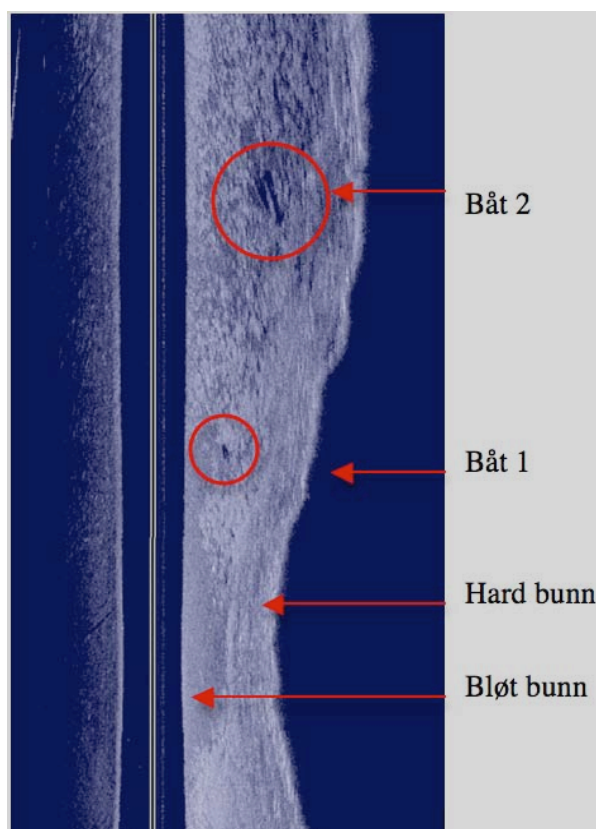

Fig 8 Sidescan mosaikk 4,5-1,5 m dyp langs planområdet ved Bukti. Lokaliserte båtvrak avmerket.

Fig 9 Båt 1, Bukti (Pål Nymoen)

Fig 10 Detalj Båt 1, Bukti (Pål Nymoen)

Litt lenger nord for båt 1 ble det oppdaget rester av nok et båtvrak. Dette vraket lå mer nedsunket i sedimentene og bare deler av sidene var synlig over bunnen. Øvrige deler var helt dekket av vannplanter og mudder (fig 11).

Båtens lengde ble målt til ca 496 cm og bredden ca 167 cm. Den var klinkbygget og skallet sammenføyd med totalt 9 band. I akter kunne det se ut til at det har sittet et rett speil. I stevnenden var det vanskelig å se hvordan konstruksjonen har vært, skrogsidene var falt ut til hver sin side og lå dekket av mudder og rotnett av vannplanter. Av det som ble observert kunne det se ut til at bordene har vært sammenføyd i en spiss stevn men dette er usikkert. Et lite parti framme i baugen ble gravet ut, rensset opp og fotodokumentert (fig 12). Det ble ikke gravet mer innvendig i skroget men det er tydelig at det ligger en del stein her, uvisst hvor mye. Steinen var hvit kvarts, knyttnevestore og større blokker.

Konstruksjonsmåte og bevaringsgrad tilsa at denne båten sannsynligvis var eldre enn 100 år, og for å fastslå dette sikrere ble det tatt ut en prøve av ytterved fra et av bandene til en 14 C datering. Resultatet av denne analysen forelå i uke 4, 2012 og den tilsier at båten med 95% sannsynlighet er fra perioden 1520-1650 e. Kr., eventuelt at den med 68% sannsynlighet skal dateres til 1610-1640 e. Kr. (Beta-312036). Flere konstruksjonsdeler i denne båten er så godt bevart at det trolig vil være mulig å fastslå dateringen helt nøyaktig med en dendrokronologisk analyse.

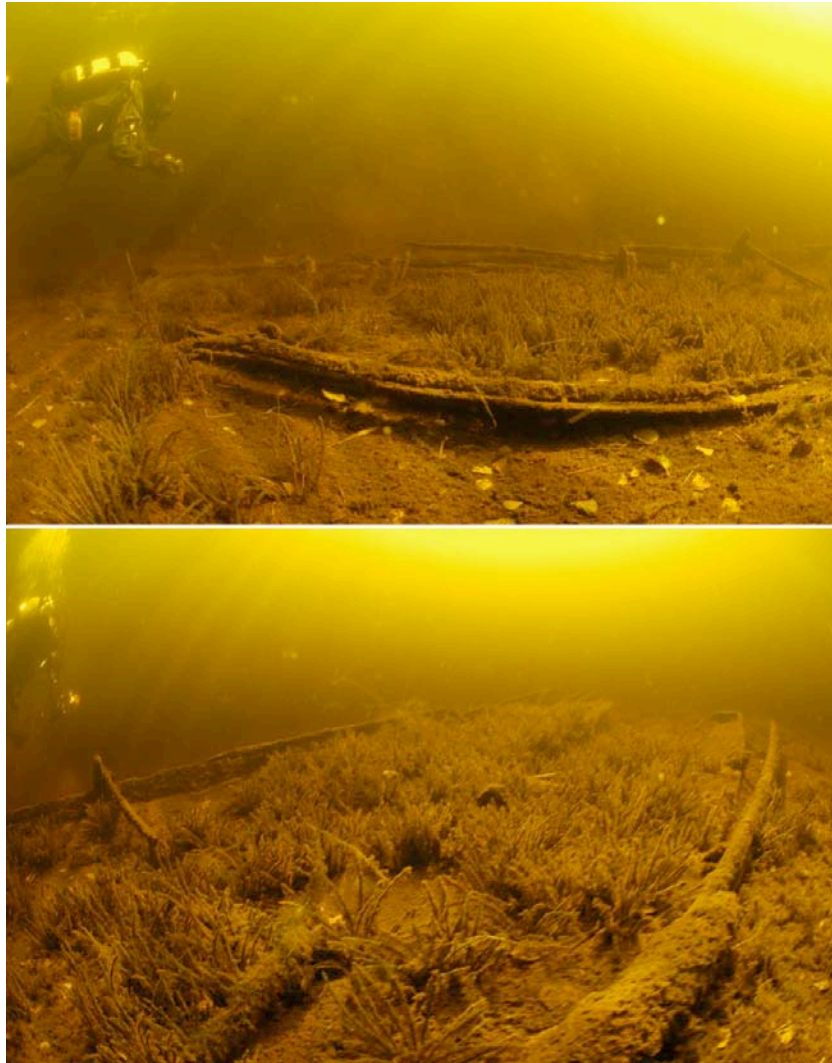

Fig 11 Båt 2, Bukti, slik den lå nærmest helt dekket av mudder og vannplanter (Pål Nymoen)

Fig 12 Båt 2, Bukti. Detaljfoto fra baugen etter at deler av løsmassene innvendig er fjernet. En løs rest av esingen er synlig nærmest, sammen med fire bordganger, klinksaumen og et av bandene (Pål Nymoen)

3. Stodi

Reguleringsplanen for parsellen Stodi, lengst øst langs Seljordsvannet viser at det kan bli aktuelt å fylle ut stein i vannet i et mindre parti langs eksisterende veiskjæring (fig 13 og 14). På dette stedet er det bratt fjellterreng ned mot vannet og ingen kulturminner på land som kunne indikere at det var noe potensial for funn under vann. Dybdekartet over Seljordsvannet viser at de bratte skrentene fortsetter ned i vannet til 40 m dyp tett ved land (vedlegg 2).

Parsellen ved Stodi, ble kun registrert fra båt, fordi det er så bratt terreng og sannsynligvis bare steinurer ned mot 40 m dybde ble det ble ikke prioritert å dykke her.

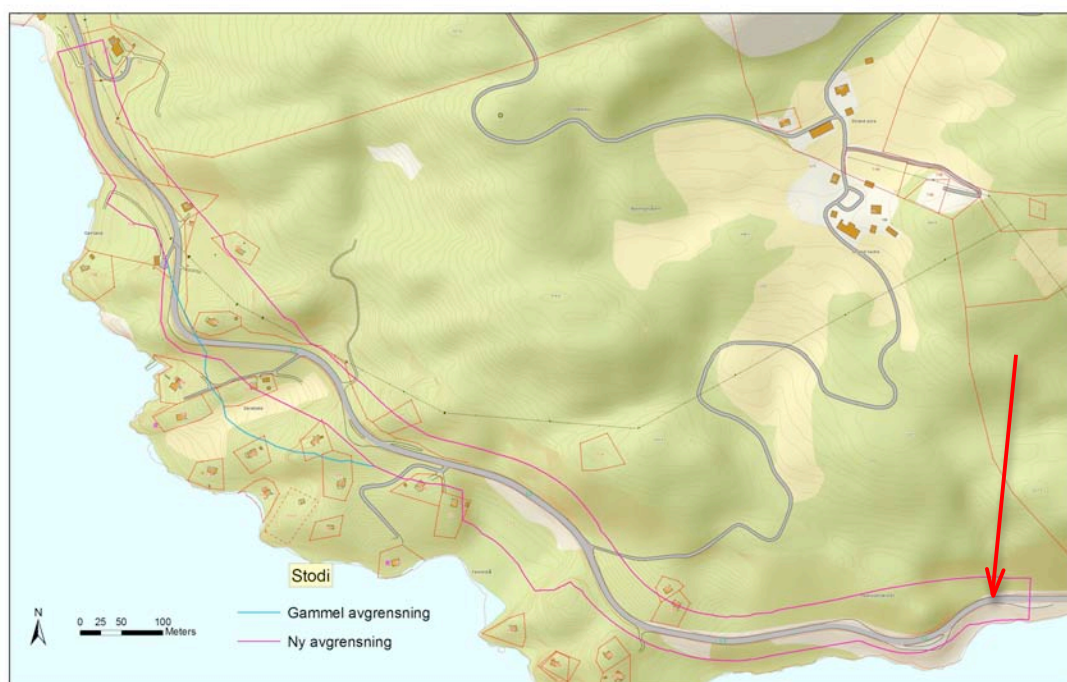

Fig 13 Parsell "Stodi" i østre del av Seljordsvannet. Kart Telemark fylkeskommune/Unn Yilmaz;

Fig 14 Flyfoto som viser det bratte terrenget ved parsell "Stodi" <http://kart.kystverket.no/>

Tolkning av funnene

Det er ikke tidligere gjennomført arkeologiske registreringer i Seljordsvannet, og Norsk Maritimt Museum har heller ikke mottatt rapporter om funn herfra før. Det nærmeste vi har av funnopplysninger er stokkebåter fra henholdsvis Bøelva og Sundsbarmvannet, samt en ”steinferge” eller lasteptram brukt i forbindelse med gruvedriften ved Sundsbarm. Områdene som ble registrert i forbindelse med feltarbeidene denne rapporten bygger på var små, men undersøkelsen ga likevel resultater som viser at det er gode muligheter for at det i fremtiden kan bli påvist flere kulturminner i vannet. Undersøkelsen viste også at det er meget gode bevaringsforhold for organisk materiale og at sedimentasjonsraten er relativt lav i de grunne partiene av vannet.

Som nevnt innledningsvis er det mye som taler for at Seljordsvannet har fungert som en viktig ferdsel og transportkorridor mellom fjellområdene i vest, Flatdal, Seljord og bygdene ned mot Norsjø og Skien. Hvorvidt den fem meter lange båten datert til første halvdel av 1600-tallet som ligger ved Bukti skal sees i sammenheng med et slikt transportsystem er for tidlig å si. Blokkene med kvarts som lå i båten kan være last, men det kan og være ballast. Det kan og tenkes at det var en båt tilhørende en av gårdene i nærområdet, brukt lokalt til for eksempel frakt av for, og/eller til forflytning av småfe. Nok en mulig tolkning kan være at den ble brukt i sammenheng med fløtning og buksering av tømmerlenser på vannet. Fiske er ikke nevnt, men det er klart at dette er en nærliggende tolkningsmulighet. Rundt år 1900 omtales fisket i Seljordsvann som et *ikke viktig ferskvandsfiskeri* og at vannet da hadde gode bestander av ørret, sik, tryte og ål (Helland 1900 bd. I: 308).

Den vesle prammen som ble funnet ved Bukti (båt 1) er ganske sikkert brukt til fiske. Prammen er nærmest hel og har trolig ikke ligget her særlig mer enn 20-30 år. Denne båten ble ikke datert men det er tvilsomt at den er omfattet av bestemmelsene i kulturminneloven § 14 (byggeår eldre enn 100 år). Begge båtene ligger så nær land at det vanskelig kan tenkes at de har havnet her som følge av noen ulykke eller ”forlis”. Det ser mest ut til at de er gått ned mens de lå fortøyd her, men andre muligheter kan ikke utelukkes, særlig når det gjelder båten fra 1600-tallet. Det er en viss mulighet for at denne har kommet ”på rek” fra et helt annet sted i vannet, drevet inn ved Bukti og gått ned slik at den gikk tapt for eieren.

Konklusjon

Det registrerte båtvraket med id 155117 er omfattet av kulturminnelovens bestemmelser om skipsfunn, §14. Loven fastslår blant annet at ingen må iverksette tiltak som er egnet til å skade det, uten først å ha innhentet tillatelse fra vedkommende myndighet, i dette tilfellet Riksantikvaren.

Båtvraket ligger godt beskyttet i sedimenter og bevaringsgraden er meget god. Kildeverdien må anses som høy ettersom dette er den hittil eldste båtfunnet man vet om fra Seljordsvann, og muligens representerer den en båttype og en kulturhistorisk kontekst vi vet lite om. I forhold til planlagte inngrep i vannet i form av steinfylling og lignende, er vår vurdering at det må settes en sikringszone på minimum 15 meter rundt vraket for å sikre en fortsatt bevaring på stedet. Innmålingen av funnet viser at det ligger innenfor, eller helt inntil grensen av reguleringsplanen for rv 36 ved Bukti. Uansett vil kravet til sikringszone bety at en godkjenning av reguleringsplanen slik den nå ser ut forutsetter at det søkes om dispensasjon fra kulturminneloven § 14.

Kilder

- Beta Analytic, 16.01.2012: Report of radiocarbon dating Analyses, NMM 08280002x1 Bukti 2 (Beta-312036)
- Gjessing, S., C., 1857: Kart over Bratsberg Amt
- Helland, A., 1900: *Norges Land og Folk, Bratsberg Amt, bind i og II*, Kristiania.
- Østrem, G., Flakstad, N., og Santha, J., M., 1984: Dybdekart over Norske innsjøer- Et utvalg innsjøkart utarbeidet ved hydrologisk avdeling. Meddelelse nr. 48 fra Hydrologisk avdeling, Norges vassdrags og elektrisitetsvesen.

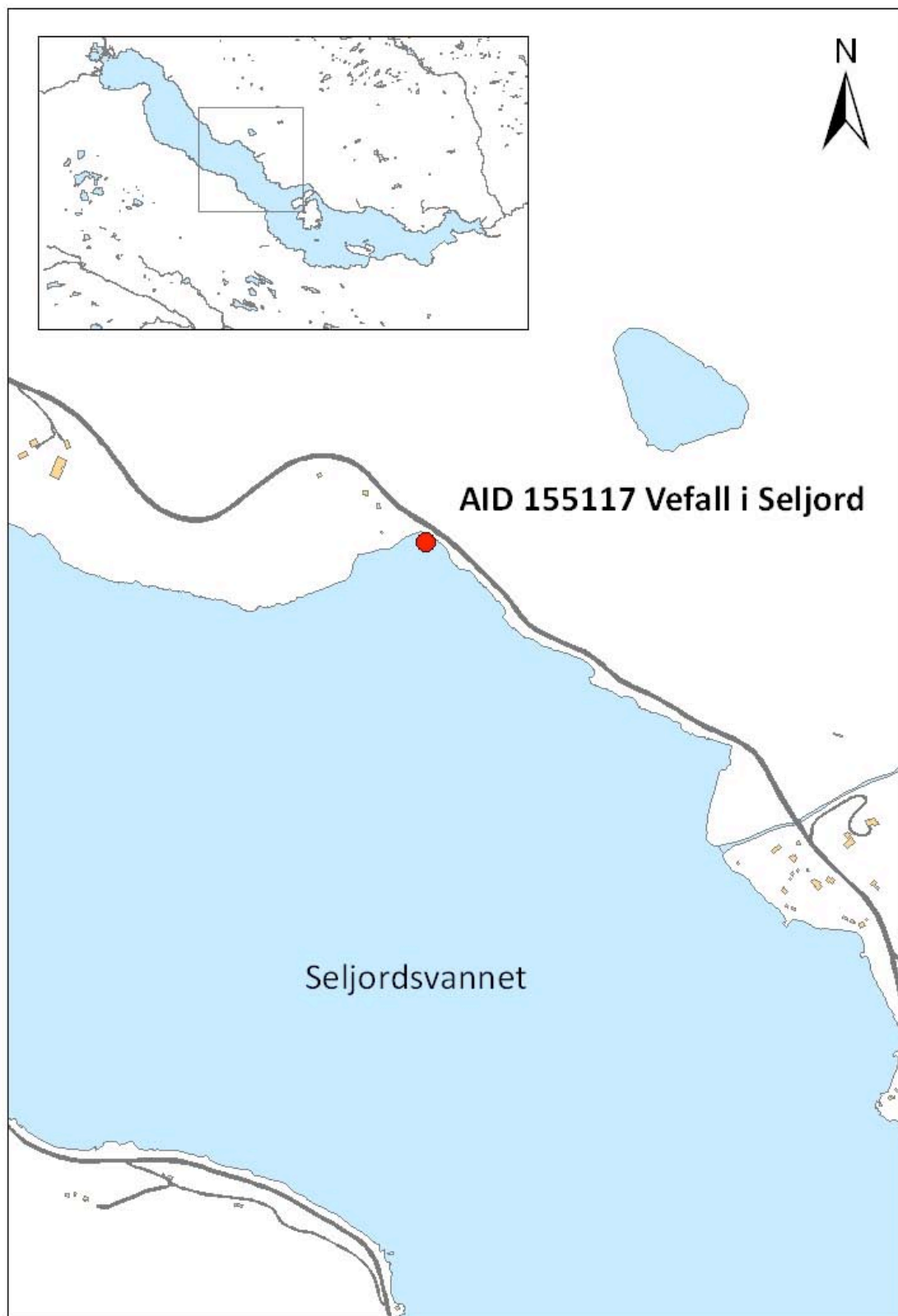
Kartressurser:

<https://askeladden.ra.no/Askeladden/>

<http://atlas.nve.no/>

<http://kart.kystverket.no/>

Vedlegg I: kartfesting, av båtvrak ID 155117-1 (Morten Reitan, NMM)

Vedlegg II: Dybdekart over Seljordsvann
 (etter Østrem, G., Flakstad, N., og Santha, J., M., 1984: 75)

